

Ireneusz CIOSEK

Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Instytut Stosunków Międzynarodowych
i Polityk Publicznych, Kielce, Polska

Wpływy polityczne w samorządach miejskich województwa kieleckiego w latach 1918–1939

**Political Influence in Municipal Self-Governments of the Kielce Province
in the Years 1918–1939**

• **Abstrakt** •

Na układ sił politycznych w samorządach miast wydzielonych i niewydzielonych z powiatowych związków komunalnych (samorządowych) miała wpływ sytuacja polityczna, ale także kwestie narodowościowe związane z liczną mniejszością żydowską zamieszkującą miasta województwa kieleckiego w latach 1918–1939. Polacy obawiali się zdominowania rad miejskich przez przedstawicieli społeczności żydowskiej, dlatego często tworzyli sojusze polityczne, które łączyła narodowość, a nie program polityczny. Duży zakres kompetencji samorządów miejskich przy jednoczesnym braku środków komunalnych był powodem radykalizowania się społeczeństwa, co przekładało się na wybory polityczne. Należy również pamiętać o naciskach politycznych i manipulacjach ze strony władz państwowych po 1926 r., co miało wpływ na wypaczenie wyników wyborów samorządowych, szczególnie z perspektywy wyborów do rad miejskich w 1934 r.

Słowa kluczowe: samorząd; radni; partia polityczna; narodowość; miasto; wybory

• **Abstract** •

The configuration of political forces in self-government bodies of cities allocated and not-allocated from district council associations (self-government) was influenced by the political situation, as well as ethnic issues related to the populous Jewish minority inhabiting the cities of the Kielce Province in the years 1918–1939. Poles feared dominance of city councils by representatives of the Jewish community; therefore, they often forged political alliances that were united by the nationality factor rather than the political agenda. The large scope of competences of municipal self-governments with the simultaneous lack of resources at the municipal level was the reason for the radicalization of society, which translated into political choices. One should also remember about political pressures and manipulations on the part of the state authorities after 1926, which had an impact on the distortion of the results of the local elections, especially from the perspective of the elections to the city council in 1934.

Keywords: self-government; councillors; political party; nationality; city; elections

Na układ sił politycznych w samorządach miast wydzielonych i niewydzielonych z powiatowych związków komunalnych (samorządowych) miała wpływ sytuacja polityczna, ale także kwestie narodowościowe związane z liczną mniejszością żydowską zamieszkującą miasta województwa kieleckiego w latach 1918–1939. Polacy obawiali się zdominowania rad miejskich przez przedstawicieli społeczności żydowskiej, dlatego często tworzyli sojusze polityczne, które łączyła narodowość, a nie program polityczny. Duży zakres kompetencji samorządów miejskich przy jednoczesnym braku środków komunalnych był powodem radykalizowania się społeczeństwa, co przekładało się na wybory polityczne. Należy również pamiętać o naciskach politycznych i manipulacjach ze strony władz państwowych po 1926 r., co miało wpływ na wypaczenie wyników wyborów samorządowych, szczególnie z perspektywy wyborów do rad miejskich w 1934 r.

Artykuł powstał przede wszystkim na podstawie źródeł archiwalnych zdeponowanych w Archiwum Państwowym w Kielcach (APK), w zespołach: Akta miasta Kielce (AmK), Urzędu Wojewódzkiego Kieleckiego I (UWK I) oraz Starostwa Powiatowego Kieleckiego I (SPK I). Pomocne okazały się informacje prasowe w formie sprawozdań z działalności samorządu miejskiego Kielc zamieszczone w „Gazecie Kieleckiej” ukazującej się w okresie międzywojennym.

W artykule autor zastosował metodę empiryczną, polegającą na analizie wpływu ówczesnej sytuacji politycznej i narodowościowej na skład reprezentacji samorządowej lokalnej społeczności. Ważne jest pytanie o konsekwencje przyjętych wysokich standardów demokratycznych po 1918 r., wyrażających się m.in. w upodmiotowieniu społeczności lokalnych, wobec zapóźnienia cywilizacyjnego ziem polskich byłego zaboru rosyjskiego.

W 1921 r. w miastach województwa kieleckiego zamieszkiwało jedynie 24,2% ogółu mieszkańców. Odsetek ten miał tendencję wzrostową i w 1931 r. wyniósł 25,5%. We wspomnianym roku – na ogólną liczbę 40 miast – najwięcej było miast liczących do 10 tys. mieszkańców – 27, od 10 do 20 tys. – 5, od 25 do 40 tys. – 3, ponad 70 tys. – 1, ponad 100 tys. – 2. W latach 1921–1931 wzrosła liczba miast ponad 50-tysięcznych z 3 do 5, a zmalała liczba miast poniżej 5 tys. mieszkańców (Statystyka Polski, 1938, t. 31).

Ważnym czynnikiem mającym wpływ na stosunki polityczne w miejskim samorządzie były kwestie narodowościowe związane z dużą liczbą przedstawicieli mniejszości żydowskiej zamieszkującej miasta wydzielone i niewydzielone województwa kieleckiego w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Dekret Naczelnika Państwa z 13 grudnia 1918 r. o wyborach do Rad Miejskich na terenie b. Królestwa Kongresowego przyznawał czynne i bierne prawo wyborcze wszystkim obywatelom posiadającym przynależność państwową polską, w tym mniejszościom narodowym.

Tabela 1. Podział administracyjny województwa kieleckiego na dzień 9 grudnia 1931 r.

Nazwa powiatu	Miasta wydzielone z powiatowych związków komunalnych	Miasta niewydzielone z powiatowych związków komunalnych
Będziński	Będzin, Dąbrowa Górnicza, Sosnowiec	Czeladź
Częstochowski	Częstochowa	Kłobucko, Krzepice
Iłżecki	–	Iłża, Wierzbik
Jędrzejowski	–	Jędrzejów
Kielecki	Kielce	Chęciny
Konecki	–	Końskie, Przedbórz, Skarżysko-Kamienna, Szydłowiec
Kozienicki	–	Kozienice, Zwoleń
Miechowski	–	Miechów, Proszowice, Słomniki
Olkuski	–	Olkusz, Wolbrom
Opatowski	Ostrowiec	Opatów
Opczyński	–	Opczno
Pińczowski	–	Pińczów, Działoszyce, Skalbmierz
Radomski	Radom	Skaryszew, Wyśmierzyce
Sandomierski	–	Sandomierz, Staszów, Zawichost
Stopnicki	–	Busko, Chmielnik
Włoszczowski	–	Włoszczowa, Szczekociny
Zawierciański	Zawiercie	–

Źródło: APK, UWK I, sygn. 2138, s. 5.

Wybory do rad miejskich w 1919 r. były oczekiwane przez mieszkańców miast z nadzieją, ale także z niepokojem, obawiano się bowiem postawy mniejszości żydowskiej. Wybory do rad miejskich na podstawie pięcioprzymiotnikowego prawa wyborczego stwarzały ludności żydowskiej dużą szansę na istotne zwiększenie swoich wpływów w samorządzie miejskim. Przeszkodą w uzyskaniu przez tę grupę narodowościową znaczącej reprezentacji w radach miejskich było jej duże zróżnicowanie polityczne. Także polskie ugrupowania polityczne i społeczne różnymi sposobami starały się ograniczać aktywność samorządową mniejszości żydowskiej, uważając ją za konkurencję ekonomiczną i narodową (APK, AmK, sygn. 1339, s. 2; Dziennik Praw Państwa Polskiego (DPPP) 1918, nr 18, poz. 48; DPPP 1918, nr 20, poz. 50; „Gazeta Kielecka” 1919, nr 4, 7, 8, 9, 11, 48).

Wspomniana ordynacja wyborcza wywoływała duże emocje wśród polskich mieszkańców miast. Przykładem może być petycja zebranych na wiecu w Miechowie przedstawicieli sześciu miast: Miechowa, Pińczowa, Jędrzejowa, Działoszyce, Słomnik i Proszowice, skierowana 29 grudnia 1918 r. do ministra spraw wewnętrznych

Stanisława Thugutta. Domagali się oni uchylecia obowiązującej ordynacji wyborczej do rad miejskich i przyjęcia ordynacji kurialnej (narodowościowej) gwarantującej zachowanie „polskiego charakteru miasta”. Zebrani stwierdzali jednocześnie, że nieuwzględnienie tego postulatu może doprowadzić w przyszłości do napięć między ludnością polską i żydowską. Dodatkowo ok. 800 osób uczestniczących w wiecu postanowiło na znak protestu nie brać udziału w pracach komisji wyborczych. Na łamach „Gazety Kieleckiej” krytykowano miejską ordynację wyborczą, stwierdzając, że jest ona narzucana przez ministra Thugutta i nie uwzględnia sytuacji narodowościowej panującej w większości miast polskich. Zdaniem redakcji gazety pięcioprzymiotnikowe prawo wyborcze odda gospodarkę miejską w ręce ludności żydowskiej i tym samym niemożliwy będzie awans kulturalny i ekonomiczny polskiego mieszczaństwa. Na łamach gazety wyrażano także obawę, że wspomniana ordynacja wyborcza spowoduje zdominowanie przyszłej rady przez tzw. lud, który słucha tylko populistycznych liderów politycznych i nie ma „kwalifikacji” do pracy na rzecz gospodarki miejskiej. Główną przeszkodą w odegraniu przez Żydów znaczącej roli w radach miejskich miast województwa kieleckiego było jednak rozbitcie polityczne tego środowiska („Gazeta Kielecka” 1919, nr 6, 27, 30).

Wybory do rad miejskich w 1919 r. na terenie województwa kieleckiego odbywały się w napiętej sytuacji politycznej i narodowościowej. Ujawnienie przez społeczność żydowską ambicji politycznych, w tym chęci aktywnego uczestniczenia w pracach samorządowych, mobilizowało polskie środowiska prawicowe. W kampanii wyborczej po stronie ugrupowań „narodowych” zdecydowanie opowiedział się Kościół katolicki, który obawiał się uzyskania przez Żydów i partie lewicowe znacznych wpływów w radach miejskich. Dzięki silnemu poparciu Kościoła katolickiego zwyciężyły prawicowe Narodowe Komitety Wyborcze w Częstochowie i Kielcach. O tym, jak mocno kler katolicki był zaangażowany w agitację na rzecz środowisk prawicowych, mogą świadczyć działania bp. kieleckiego Augustyna Łosińskiego. W listach pasterskich nakazywał on głosować tylko na listy zwolenników endecji, które określał jako „demokratyczne i narodowe”, zakazując jednocześnie pod groźbą grzechu ciężkiego głosowania na listy „socjalistyczne”. W latach późniejszych bp Łosiński był silnym oparciem dla środowisk endeckich, otwarcie występując przeciw środowiskom lewicowym i Józefowi Piłsudskiemu (APK, AmK, sygn. 2301, s. 91–94; AmK, sygn. 2306, s. 601; „Ziemia Kielecka” 1916, nr 287; Szwed, 1995, s. 37).

Brak danych uniemożliwia prześledzenie stosunków politycznych panujących w radach miejskich pierwszej kadencji województwa kieleckiego. Można przypuszczać, że piętrzące się problemy gospodarcze, społeczne i polityczne wpływały pośrednio na działalność rad. Jednocześnie pełnienie mandatu radnego było uciążliwe (długie posiedzenia trwające do późnych godzin nocnych) i często łączyło

się z koniecznością ponoszenia wyrzeczeń natury osobistej i zawodowej. Radni, nie mogąc podołać obowiązkom, nierzadko rezygnowali z mandatu i tym samym wyczerpywały się listy zastępców. Sytuacja stawała się na tyle poważna, że groziła paraliżem prac wielu rad miejskich, tym bardziej że 3-letnie kadencje dotychczasowych rad zostały przedłużone do czasu wejścia w życie ustawy samorządowej. Niezakłócony tryb prac rad miejskich był konieczny z powodu podjęcia przez samorządy miejskie wielu inwestycji komunalnych wymagających od gmin miejskich troski o ich przebieg. Wobec wyczerpywania się list zastępców samorządy zwracały się do władz wojewódzkich o zgodę na przeprowadzenie wyborów uzupełniających. Wojewoda niechętnie przystawał na te propozycje, tłumacząc odmowę wysokimi kosztami wyborów, jednak wobec groźby paraliżu prac rad miejskich musiał wyrazić zgodę. Z tego powodu odbyły się m.in. wybory uzupełniające do Rady Miejskiej w Kielcach w 1923 r., a w Częstochowie w 1925 r. (APK, AmK, sygn. 1339, s. 4, 5, 6, 8, 10, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 22, 23, 24, 28, 35, 70, 71, 72; Szwed, 1995, s. 38, 39).

Władze sanacyjne, mimo braku zapowiadanej ustawy samorządowej, zdecydowały się na przeprowadzenie wyborów w 1927 r., które miały być sondażem nastrojów politycznych przed przyszłymi wyborami parlamentarnymi. Nie bez znaczenia było narastające niezadowolenie społeczeństwa z powodu przedłużającej się kadencji wybranych po 1919 r. rad miejskich. Po 1926 r. obóz rządzący czynił starania o uzyskanie kontroli nad działalnością samorządu terytorialnego. W tym celu administracja państwowa I i II stopnia wywierała presję na samorządy, w których przewagę polityczną mieli jej przeciwnicy polityczni. Takim działaniom sprzyjało obowiązujące ustawodawstwo i upolitycznienie administracji państwowej. Przykładem może być odwołanie przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MSW) 27 sierpnia 1927 r., na wniosek władz wojewódzkich, Rady Miejskiej Kielc na krótko przed zarządzonymi wyborami samorządowymi. Jako powód podano problemy z frekwencją na posiedzeniach rady i niedotrzymywaniem terminów uchwalania corocznych budżetów. Wymowne było stwierdzenie zawarte w dokumencie odwołującym radę, że wybrana w 1919 r. Rada Miejska Kielc „nie może nadal być uważana za istotną reprezentację miasta Kielc”. Wyniki wyborów samorządowych w miastach niewydziałonych województwa kieleckiego w 1927 r. wygrali kandydaci Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem (BBWR) – uzyskali 96 mandatów. Drugi wynik osiągnęła Polska Partia Socjalistyczna (PPS) z 85 mandatami, a trzecią siłą było Stronnictwo Narodowe (SN) z 71 mandatami. Dużą liczbę mandatów uzyskały łącznie środowiska żydowskie, lecz były one rozproszone pomiędzy poszczególne ugrupowania, które do wyborów poszły samodzielnie. Jednak wobec dużej liczby mandatów uzyskanych przez „bezpartyjnych” trudno jednoznacznie

określić ostateczny stosunek sił politycznych w samorządach miast niewydziałonych z powiatowych związków komunalnych województwa kieleckiego w 1927 r. (APK, SPK I, sygn. 2780, s. 2, 5, 14; AmK, sygn. 1340, s. 1, 32, 37, 44, 50, 51; Szwed, 1995, s. 41).

Stosunki panujące w samorządach były dla władz państwowych sondażem nastrojów politycznych i z tego powodu monitorowały one ich działalność. MSW zobowiązywało wojewodów do przesyłania ministerstwu kwartalnych sprawozdań z terenu województw dotyczących bieżącej sytuacji w samorządach. Chodziło szczególnie o nastroje przedwyborcze społeczeństwa, stanowiska partii politycznych oraz wszystkich środowisk społecznych i gospodarczych. W sprawozdaniu musiały być podane sprawy, które najbardziej interesowały lokalną społeczność – zarówno polityczne, jak i wynikające z gospodarki komunalnej. Należało określić spodziewaną frekwencję wyborczą, ewentualne koalicje wyborcze i przypuszczalne wyniki wyborów z porównaniem z wcześniejszymi wyborami. Ministerstwo zalecało, aby przy opracowywaniu sprawozdań współpracowały ze sobą wydziały samorządowe i bezpieczeństwa publicznego urzędów wojewódzkich. Również kończące się kadencje rad miejskich były powodem większego zainteresowania władz centralnych sytuacją polityczną panującą na terenie danego samorządu. W takich przypadkach rząd sondował, jakie skutki mogła wywołać decyzja o przedłużeniu kadencji i czy mogła ona być powodem wystąpień przeciw „władzy nadzorczej” (APK, UWK I, sygn. 2649, s. 1, 2, 11; UWK I, sygn. 2652, s. 1, 3, 5, 105, 161, 162).

Przykładem takich działań jest zarządzenie MSW skierowane do wojewodów, zobowiązujące ich do zbadania sytuacji politycznej na terenie miast, których kadencje upływały w maju–wrześniu 1930 r. Raport z terenu województwa kieleckiego został przygotowany na podstawie sprawozdań starostów powiatowych. Starosta kielecki, przedstawiając sytuację, podkreślał, że w Kielcach po wyborach samorządowych w 1927 r. społeczeństwo nie wykazywało zainteresowania nowymi wyborami. Problemy finansowe gmin miejskich wynikające z poważnego zadłużenia były powodem niechęci ugrupowań opozycyjnych do przejęcia władzy i tym samym odpowiedzialności za gospodarkę miejską. Spodziewano się, że głównym zagadnieniem przyszłej kampanii wyborczej może być uzdrowienie finansów miejskich. Przewidywano, że społeczeństwo będzie mniej zainteresowane przyszłymi wyborami niż tymi z 1927 r. i że walka polityczna rozegra się przede wszystkim między BBWR a SN. Zakładano, że rezultat wyborczy BBWR będzie stosunkowo gorszy od wyników uzyskanych w wyborach parlamentarnych, a ewentualne przedłużenie kadencji nie wpłynie znacząco na panującą sytuację polityczną w samorządach (APK, UWK I, sygn. 2649, s. 11, 12).

Podobne raporty napłynęły do urzędu wojewódzkiego ze wszystkich powiatów. Wyłonił się z nich obraz sytuacji politycznej, społecznej i gospodarczej panującej w miastach województwa kieleckiego. W miastach powiatu pińczowskiego (Działoszyce, Pińczów i Skalbmierz) ugrupowania polityczne, organizacje społeczne i ogół mieszkańców według opinii starosty nie wykazywały większego zainteresowania zbliżającym się terminem wyborów. W przypadku zarządzenia wyborów przewidywano, że główna rywalizacja rozegra się między BBWR i SN, a jej przebieg nie będzie miał wpływu na zmianę układu sił w samorządach. Według sprawozdań większość społeczności miejskiej województwa kieleckiego do sprawy przedłużenia kadencji samorządów miejskich odnosiła się obojętnie. Tak było m.in. w powiatach: jędrzejowskim, koneckim, miechowskim, opatowskim, opoczyńskim, włoszczowskim, iłżeckim, zawierciańskim. W miastach tych powiatów uwaga społeczeństwa koncentrowała się na sprawach bieżących, a sytuacja w samorządach była stabilna. W niektórych miastach oczekiwano terminowych wyborów m.in. z powodu problemów gospodarczych czy układu sił w radach miejskich. Tak było w Radomiu, gdzie BBWR chciał odsunąć od władzy PPS, wykorzystując problemy finansowo-gospodarcze gminy oraz osłabienie politycznych konkurentów. Także w Kozienicach liczone na ogłoszenie nowych wyborów w terminie z powodu niechęci dużej części mieszkańców do urzędującego burmistrza i w nadziei na poprawę sytuacji gospodarczej miasta. Starosta kozienicki przewidywał, że przedłużenie kadencji rady miejskiej Kozienic spotkałoby się z nieprzychylnym przyjęciem społeczeństwa. Również w Busku oczekiwano na ogłoszenie wyborów samorządowych, a jak informował starosta stopnicki, ich odroczenie zostałyby odebrane jako „kombinacja polityczna”. Tak jak w przypadku Kozienic, także w Busku uważano, że przeprowadzenie terminowych wyborów nie zmieni istniejącego układu sił politycznych w samorządach (APK, UWK I, sygn. 2649, s. 58–74).

Władze państwowe przed wyborami do rad miejskich w latach 1933–1934 wykorzystywały także możliwość rozwiązywania „niepewnych rad miejskich” i powoływania zarządów komisarycznych. Za przykład takich działań może służyć przeprowadzona przez urząd wojewódzki w dniach od 6 lutego do 16 marca 1934 r. lustracja samorządu miejskiego w Kielcach za lata 1927–1934. Oficjalnym powodem kontroli było wzrastające zadłużenie miasta oraz nieprawidłowości w zarządzaniu finansami gminy. Wyniki kontroli były druzgocące przede wszystkim dla Zarządu Miejskiego z prezydentem Romanem Cichowskim na czele, któremu zarzucono m.in. brak nadzoru nad podległymi mu służbami samorządowymi. Wojewódzki inspektor związków komunalnych Roman Srednicki w swoim raporcie pokontrolnym wskazywał na złą organizację pracy wydziałów magistratu oraz niewłaściwą gospodarkę finansową. W tamtym czasie podobne zarzuty można było sformułować

pod adresem większości samorządów miejskich miast wydzielonych województwa kieleckiego. Konsekwencją takiej oceny było rozwiązanie przez ministra spraw wewnętrznych Rady Miejskiej Kielc i odwołanie prezydenta Cichowskiego z dniem 27 marca 1934 r. Komisarzem miasta Kielc został starosta kielecki Stanisław Porembalski, a jego zastępcą zadeklarowany pułsudczyk, major Wojska Polskiego w stanie spoczynku Jan Maetschke. Nietrudno odnieść wrażenie, że dokonana lustracja była inspirowana politycznie i umotywowana chęcią przygotowania gruntu pod kolejne wybory samorządowe (APK, AmK, sygn. 2460, k. 79–84; SPK I, sygn. 2726, k. 3; „Gazeta Kielecka” 1934, nr 5, 8, 13).

Głównym zadaniem powołanego komisarza było przygotowanie nowych wyborów do Rady Miejskiej Kielc, tym bardziej że na przewodniczącego Głównej Komisji Wyborczej (GKW) w Kielcach powołano wspomnianego Jana Maetschke. Do tej pory przewodniczącymi GKW byli sędziowie bezpośrednio niezaangażowani w działalność polityczną. Cechą charakterystyczną kampanii wyborczej do samorządu miejskiego była intensywna agitacja na rzecz kandydatów listy Polskiego Bloku Gospodarczego (PBG), którą firmował BBWR. Głównym hasłem wyborczym PBG było odpolitycznienie działalności samorządu i skoncentrowanie się na zagadnieniach gospodarczych. Prowadzono akcję informacyjną dotyczącą działalności komisarza Porembalskiego, stojącego na czele Tymczasowego Zarządu Miejskiego, który deklarował m.in. uzdrowienie finansów gminy, reorganizację zarządzania gospodarką komunalną czy pozyskiwanie funduszy na roboty publiczne. Lista PBG w głosowaniu 19 sierpnia 1934 r. odniosła spektakularny sukces, zdobywając 33 mandaty w 40-miejscowej Radzie Miejskiej. SN wprowadziło do rady dwóch radnych, PPS – trzech radnych, a społeczność żydowska uzyskała dwa mandaty, po jednym Aguda i Żydowski Blok Gospodarczy. Sukces wyborczy BBWR można tłumaczyć popularnością głoszonych przez niego haseł wyborczych, zwłaszcza odpolitycznienia samorządu i skoncentrowania się na kwestiach gospodarczych, co było ważne dla społeczeństwa zmęczonego kryzysem i dotychczasową nieskutecznością samorządu miejskiego. Dobrze odbierano postulaty tworzenia miejsc pracy oraz roztoczenia opieki nad najbardziejymi mieszkańcami miasta, dotkliwie dotkniętymi kryzysem gospodarczym (APK, AmK, sygn. 2306, s. 1–11; „Gazeta Kielecka” 1934, nr 35, 39, 41, 51, 53, 54, 57, 59).

W wyborach z 1934 r. w radach miejskich województwa kieleckiego zwolennicy BBWR zdobyli ok. 54% wszystkich mandatów. Było to mniej niż w wyborach do samorządu wiejskiego, w których BBWR zdobył ok. 80% mandatów, mając poparcie organizacji społecznych, takich jak m.in. Związek Strzelecki, Związek Rezerwistów, Związek Młodzieży Wiejskiej, ochotnicze straże pożarne, kółka rolnicze czy koła gospodyń wiejskich. Mimo to w ocenie władz wojewódzkich radni wiejscy byli

„niepewni politycznie”. W miastach istniały korzystniejsze warunki do działalności BBWR ze względu na większą liczbę organizacji prorządowych i tym samym możliwość szerszego doboru działaczy. BBWR w miastach otrzymał największe poparcie od organizacji wojskowych i prorządowych, a miał problem z uzyskaniem poparcia środowisk robotniczych. Obóz rządzący w kampaniach wyborczych do parlamentu czy samorządu nie cofał się przed nadużyciami w celu zdobycia władzy. Przykładem jest działalność wspomnianego komisarza miasta Kielce, Porembalskiego, który zastosował tzw. geometrię wyborczą. Dzielił okręgi i obwody wyborcze, w których opozycja miała przewagę, jak również unieważniał listy przeciwników politycznych w tych obwodach, gdzie zwolennicy BBWR mieli małe poparcie. Unieważnianie list opozycji politycznej i mniejszości żydowskiej było zjawiskiem dość powszechnym, które wywoływało liczne protesty, a wobec ich nieskuteczności opozycja bojkotowała wybory. W Szydłowcu, gdzie dopuszczono się manipulacji wyborczych, w głosowaniu wzięło udział tylko 17% uprawnionych obywateli miasta, co dało BBWR 16 mandatów. Gdyby nie było bojkotu, BBWR mógłby liczyć tylko na 5 mandatów. W Końskich, gdzie nie doszło do bojkotu, a frekwencja wyniosła 81%, listy prorządowe uzyskały tylko 6 mandatów (APK, UWK I, sygn. 6857, s. 517–519; Przeniosło, 1999, s. 79; Wolańczyk, 2011, s. 55).

W cieniu realnego zagrożenia wojennego przebiegały wybory do samorządów miejskich województwa kieleckiego w 1939 r., które wymuszały zachowania konsolidacyjne. Zarządzeniu wyborów jesienią 1938 r. towarzyszyła deklaracja rządu, że będą one przeprowadzone w sposób uczciwy i rzetelny. Specjalne zarządzenie władz zabraniało stosowania przymusu i gwarantowało wyborcom możliwość swobodnego zgłaszania list wyborczych – grupa od 25 do 100 osób miała prawo zgłosić własną listę. Wobec zaistniałej sytuacji ugrupowania opozycyjne postanowiły wziąć udział w wyborach samorządowych. Wybory z 1939 r. miały szansę ukazania rzeczywistych wpływów politycznych w samorządach miejskich, odmiennie niż w 1934 r. Jednak i tu na przeszkodzie uzyskaniu wiarygodnych danych stanęła statystyka wyborcza uwzględniająca radnych deklarujących się jako bezpartyjni, którzy byli automatycznie zaliczani do grupy tzw. „bezpartyjnych prorządowych”. Wśród nich byli jednak zwolennicy ugrupowań opozycyjnych. Także w tych wyborach administracja uciekała się do stosowania tzw. geometrii wyborczej. W Pińczowie władze powiatowe podzieliły miasto na trzy okręgi wyborcze, aby umożliwić ludności polskiej zdobycie większości mandatów, ponieważ ludność żydowska stanowiła 48,4% ogółu mieszkańców. Podobne manipulacje miały miejsce w Kozienicach, gdzie także zamierzano wyeliminować z udziału w radzie miejskiej przedstawicieli społeczności żydowskiej (Renz, 1990, s. 180; Markowski, 1999, s. 238, 239; Piątkowski, 2002, s. 30).

Wybory do rad gromadzkich i gminnych w 1938 i na początku 1939 r. na terenie województwa kieleckiego zaktywizowały ugrupowania polityczne, które nie czekając na zarządzenie wyborów do samorządów miejskich, przystąpiły do przygotowań. SN i PPS powołały w większości miast wydzielonych z powiatowych związków samorządowych województwa kieleckiego komitety wyborcze, które po ukonstytuowaniu podjęły akcję agitacyjną i zbiórkę funduszy. Władze wojewódzkie przewidywały, że w czasie wyborów do rad miejskich dojdzie do zaciętej walki wyborczej. Także inne ugrupowania polityczne powoływały w miastach (szczególnie wydzielonych) różnego rodzaju organizacje mające wspierać kampanię wyborczą. Według prognoz SN nie wykluczało wspólnego bloku wyborczego ze stronnictwami chrześcijańskimi, a zdecydowanie odzegnożywało się od współpracy z Obozem Zjednoczenia Narodowego (OZN). Ostatecznie SN przystąpiło do wyborów samodzielnie. Samodzielną listę wyborczą zapowiedziała PPS, wykluczając sojusze wyborcze z mniejszością żydowską. Wybory do rad miejskich miast niewydzielonych województwa kieleckiego zarządzono na 16 kwietnia 1939 r., a 21 maja 1939 r. miały się odbyć wybory do rad miejskich miast wydzielonych z powiatowych związków samorządowych. Przewidywano ostrą walkę o mandaty na terenie miast wydzielonych między OZN, SN i PPS (APK, UWK I, sygn. 3290, s. 2, 41, 64, 65, 66, 70).

Napięcie wywołane sytuacją międzynarodową przyczyniło się do uspokojenia życia politycznego w czasie kampanii wyborczej, czego przejawem był niepisany rozjem między ugrupowaniami politycznymi, wyrażający się w zaniechaniu w trakcie kampanii ostrych wzajemnych ataków. Wybory do 13 rad miejskich województwa kieleckiego, które odbyły się 21 maja, były dużym sukcesem PPS. Na bardzo dobry wynik uzyskany przez PPS w miastach wydzielonych z powiatowych związków samorządowych województwa kieleckiego złożyło się m.in. oddanie przez środowiska żydowskie swoich głosów na socjalistów wobec unieważnienia ich list wyborczych. Zwracano także uwagę na bardzo dobrą pracę sztabu wyborczego PPS, jego sprawną organizację i dyscyplinę. Szczególnie podkreślano sukces socjalistów w wyborach do Rady Miejskiej Kielc, w których uzyskali oni drugi wynik (16 mandatów) wobec silnej pozycji w mieście endecji. PPS w Kielcach aż do wyborów w 1939 r. nie była w stanie przekonać kielczan do swoich haseł, odmiennie niż w innych miastach, takich jak np. Radom czy Częstochowa, gdzie socjaliści od początku niepodległości systematycznie umacniali swoje wpływy w radach miejskich (APK, UWK I, sygn. 3290, s. 90, 119, 120; APK, AmK, sygn. 2305, s. 1, 103, 121; „Gazeta Kielecka” 1939, nr 32, 33, 34, 39, 41, 44, 52, 57; szerzej: Szwed, 1993; Szwed, 1989; Ławnik, 2003, s. 47).

Bardzo dobry wynik uzyskany przez PPS w wyborach do samorządów miejskich był zaskoczeniem dla władz województwa kieleckiego. Oprócz dużej sprawności organizacyjnej i zaangażowania całego środowiska socjalistów wskazywano także

na sposób prowadzenia kampanii przez PPS. Zdaniem administracji na taki wynik złożyło się wiele czynników, m.in. nieużywanie przez OZN „demagogii i pustych obietnic”, którymi PPS posługiwała się w kampanii wyborczej. Zwrócono również uwagę na fakt, że OZN działał od niedawna i przez to nie miał dobrze wykształconych struktur organizacyjnych mogących podjąć skuteczną walkę wyborczą. Oceniając wyniki uzyskane przez mniejszość żydowską, władze wojewódzkie zauważyły, że poza Bundem pozostałe ugrupowania żydowskie straciły 22 mandaty w porównaniu z poprzednimi wyborami. Bund zyskał 10 mandatów, czyli w wybranych radach miejskich posiadał ogółem 12 mandatów. Największy sukces wyborczy odniósł Bund w Radomiu, gdzie uzyskał 7 mandatów, podczas gdy w poprzedniej radzie miejskiej nie posiadał ani jednego mandatu. Podkreślono, że w okręgach wyborczych, w których nie było list żydowskich, Żydzi oddawali swoje głosy na listy PPS (APK, UWK I, sygn. 3290, s. 124, 134).

Wybory do samorządów miast niewydziałonych z powiatowych związków samorządowych województwa kieleckiego w 1939 r. przyniosły zwycięstwo OZN, który zdobył 47% mandatów. Pozostałe ugrupowania uzyskały: bezpartyjni prorządowi – 18,5% mandatów, SN – 11,4%, PPS – 8,6%, ugrupowania żydowskie – 12,9%. Mimo dużej liczby mandatów uzyskanych przez bezpartyjnych prorządowych walka o największe wpływy w samorządach miast niewydziałonych rozegrała się między OZN a SN. W mniejszych miastach SN miało tradycyjnie duże wpływy, szczególnie w radach miejskich Kozienic, Proszowic, Staszowa i Wolbromia. Wyniki wyborów do rad miast niewydziałonych województwa kieleckiego uplasowały PPS na 4. miejscu. Socjaliści odnieśli sukces w Olkuszu i Wierzbniku, zdobywając niemal połowę mandatów, oraz w Szydłowcu, gdzie uzyskali $\frac{1}{3}$ mandatów. PPS zdobył także znaczącą pozycję w samorządach miejskich Chęcín, Jędrzejowa, Kozienic i Słomnik. Największym przegranym wyborów samorządowych w miastach niewydziałonych województwa kieleckiego była ludność żydowska, która stanowiła znaczny odsetek mieszkańców. Żydzi uzyskali we wszystkich miastach niewydziałonych tylko 12,9% mandatów, a w Chmielniku, Działoszycach, Kozienicach, Krzepicach, Skalbmierzu, Skaryszewie, Wyśmierzycach i Zawichoście nie uzyskali ani jednego mandatu w radach miejskich. Duży odsetek mandatów zdobyła ludność żydowska w Chęcínach, Iłży, Pińczowie, Staszowie i Szczekocinach. Na uwagę zasługuje stopień zaangażowania politycznego ogółu społeczności małomiasteczkowych, który – jak można przypuszczać – ograniczał się przeważnie do udziału w wyborach parlamentarnych i samorządowych. Kampanie wyborcze wywoływały największe emocje wśród mieszkańców miast wydzielonych, a o wiele słabsze w miastach niewydziałonych (APK, UWK I, sygn. 2643, 130; Renz, 1990, s. 182; Przeniosło, 1997b, s. 89, 90; Przeniosło, 1997a, s. 100, 101).

Po zakończeniu I wojny światowej kobiety w odrodzonym państwie polskim uzyskały prawa polityczne oraz szerszą możliwość uczestniczenia w życiu społecznym i kulturalnym. Jednak na przeszkodzie pełnej emancypacji kobiet stały bariery tradycyjnych poglądów i przesądów, szczególnie w środowiskach małomiasteczkowych. Utrzymywał się nadal tradycyjny podział ról między kobietami a mężczyznami. Z tego powodu kobiety rzadko zasiadały w radach miejskich województwa kieleckiego. W radzie miejskiej największego miasta województwa kieleckiego – Częstochowy – w latach 1919–1939 funkcję radnej pełniły trzy kobiety: wybrana w 1919 r. z listy Narodowego Komitetu Wyborczego (NKW) Zofia Tyszecka – nauczycielka, w 1925 r. z listy Zjednoczonego Komitetu Wyborczego Zofia Wasilewska – żona właściciela fabryki i z listy PPS Olga Sacharówna – urzędniczka wybrana ponownie do rady w 1927 r. Mandat radnej Rady Miejskiej Kielc w 1919 r. uzyskała z listy Narodowego Zjednoczenia Robotniczego Zofia Zamorska – pracownica handlu. Na listach zastępców radnych znalazły się: z listy NKW Anna Gabrysiewicz – żona kupca oraz z listy PPS Celina Ruszczewska – ogrodnik. Nie było kobiet w kieleckiej radzie miejskiej w latach 1927–1934, ale już w wyborach samorządowych w 1934 r. cztery mandaty uzyskały: z listy PBG Weronika Nowicka i Stefania Działakówna, Zofia Plenkiewiczowa i Helena Wittówna – działaczki Związku Strzeleckiego. W ostatnich wyborach do Rady Miejskiej w 1939 r. ponownie mandat uzyskała z listy OZN Zofia Plenkiewiczowa, a z listy SN do rady wybrana została Maria Możdżeńska. W pracach samorządu miejskiego w Radomiu w latach 1919–1939 uczestniczyło 119 osób, w tym 7 kobiet socjalistek: Maria Fudalej – nauczycielka, Apolonia Hofmanowa – stomatolog, Maria Pronobis – robotnica (zastępca radnego, mandatu radnej nie przyjęła), Zofia Radoszyńska – biuralistka, Jadwiga Rudnicka – biuralistka, Anna Wójcicka – krawcowa. Najwybitniejszą przedstawicielką kobiet w samorządzie radomskim była Maria Kelles-Krauz, pięciokrotnie wybrana do rady miejskiej, prezes rady w latach 1919–1926 i ławnik w latach 1934–1939 (APK, AmK, 1339, k. 3; „Gazeta Kielecka” 1934, nr 59; „Gazeta Kielecka” 1939, nr 44; Renz, 2008, s. 183, 184, 185; Szwed, 1995, s. 36, 39).

Wyniki wyborów do rad miejskich miast niewydziałonych z powiatowych związków samorządowych województwa kieleckiego w 1939 r. pokazały duży wpływ administracji państwowej na życie polityczne społeczności miejskiej. Należy podkreślić, że nie bez znaczenia dla wyników była atmosfera towarzysząca wspomnianym wyborom, związana z zagrożeniem wojennym, wobec którego manifestowano jedność i poparcie dla władz państwowych. Tradycyjnie w miastach niewydziałonych oprócz organizacji prorządowych silne wpływy miała endecja, której zwolennikami byli przede wszystkim przedstawiciele wolnych zawodów i rzemieślnicy oraz organizacje

mieszkańskie. Mniejszą rolę odgrywały ugrupowania lewicowe – zarówno polskie, jak i żydowskie.

Interesujące są spostrzeżenia Sebastiana Piątkowskiego dotyczące wpływów politycznych w samorządzie miejskim, zwłaszcza mniejszych ośrodków. Wyszczególnił on jako zjawisko typowe dla życia politycznego samorządów miast niewydzielonych systematyczne upolitycznianie składów organów samorządowych i jednocześnie wypieranie ze składu rad miejskich niezależnych grup obywatelskich. Jako powód takiego stanu rzeczy Piątkowski wskazał niezauważanie przez społeczność miejską wydajnej i pożytecznej pracy na rzecz gminy radnych tzw. bezpartyjnych. Ugrupowania polityczne prowadziły bowiem systematyczne akcje propagujące osiągnięcia swoich radnych (często wyolbrzymiane), słyszalne przez wszystkich członków lokalnej społeczności. Dodatkowo podczas kampanii wyborczych kandydaci ugrupowań politycznych mogli liczyć na poparcie całego aparatu partyjnego. W tej sytuacji niezależni, a przy tym wartościowi merytorycznie kandydaci na radnych byli przejmowani przez ugrupowania polityczne, które oferowały im znaczącą pomoc m.in. w kampanii wyborczej. Do zjawisk typowych Piątkowski zaliczył także specyficzną aktywność radnych żydowskich, którzy ograniczali się do udziału w dyskusjach nad sprawami, które bezpośrednio dotyczyły ich środowiska w dziedzinie społecznej, gospodarczej, edukacyjnej czy kulturalnej. Jednocześnie nie angażowali się w sprawy, które wymagały otwartego opowiedzenia się po stronie któregoś z polskich ugrupowań (Piątkowski, 2003, s. 120–123).

Bibliografia:

- Dziennik Praw Państwa Polskiego. (1918), nr 18, 20.
- Ławnik, J. (2003). *Działalność PPS w województwie kieleckim w latach 1918–1939*, cz. 1: *Lata 1918–1930*. Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
- Markowski, M.B. (1999). Samorząd terytorialny w Pińczowie do 1939 r. W: R. Kołodziejczyk (red.). *Społeczności małomiasteczkowe w regionie świętokrzyskim (XIX–XX w.)* (s. 238–239). Kielce: Oficyna Wydawnicza „STON 2”.
- Piątkowski, S. (2002). *Samorząd miasta Kozienice w dwudziestoleciu międzywojennym (1919–1939)*. Kozienice: Towarzystwo Miłośników Ziemi Kozienickiej.
- Piątkowski, S. (2003). Samorząd miejski w Polsce międzywojennej (1919–1939). W: W. Saletra (red.). *Z historii ustroju państwa polskiego od XIV do XX w.* (s. 120–123). Kielce: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlowej w Kielcach.
- Przeniosło, M. (1997a). Aktywność polityczna mieszkańców Chęciny w latach 1918–1939. W: S. Wiech (red.). *Chęciny. Studia z dziejów miasta XVI–XX wieku* (s. 100–101). Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe.

- Przeniosło, M. (1997b). Aktywność polityczna Żydów w Szydłowcu w latach 1918–1939. W: J. Wijaczka (red.), *Żydzi szydlowieccy* (s. 89–90). Szydłowiec: Wydawnictwo „MLIN”.
- Przeniosło, M. (1999). Rada i zarząd miasta Szydłowca w latach 1918–1939. W: *Szydłowiec – z dziejów miasta. Materiały sesji popularnonaukowej 20 lutego 1999 r.* (s. 79). Szydłowiec: Wydawnictwo Takt.
- Renz, R. (1990). *Spółeczności małomiasteczkowe w województwie kieleckim 1918–1939*. Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego.
- Renz, R. (2008). *Kobieta w społeczeństwie międzywojennym Kielecczyny. Dom – praca – aktywność społeczna*. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego.
- Statystyka Polski. (1938), t. 31.
- Szwed, R. (1989). *Samorząd terytorialny w polityce i działalności PPS 1918–1939*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Szwed, R. (1993). *Polska Partia Socjalistyczna w wyborach samorządów terytorialnych w latach 1919–1939*. Częstochowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Szwed, R. (1995). Oblicze polityczne samorządu miejskiego Częstochowy w latach 1919–1939. W: R. Szwed (red.), *Z dziejów najnowszych Częstochowy* (s. 36–41). Częstochowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Wolańczyk, P. (2011). *Stefan Artwiński. Biografia*. Kielce: Muzeum Historii Kielc.

Źródła archiwalne:

Archiwum Państwowe w Kielcach:

Zespół Urzędu Wojewódzkiego Kieleckiego I, sygn. 2138, 2643, 2649, 2652, 3290, 6857.

Zespół Starostwa Powiatowego Kieleckiego, sygn. 2726, 2780.

Zespół Akta miasta Kielce, sygn. 1339, 1340, 2301, 2305, 2306, 2406.

„Gazeta Kielecka” 1919, nr 4, 6, 7, 8, 9, 11, 27, 30, 48; 1934, nr 5, 8, 13, 35, 39, 41, 51, 53, 54, 57, 59; 1939, nr 32, 33, 34, 39, 41, 44, 52, 57.

„Ziemia Kielecka” 1916, nr 287.